

МОВНА ГРА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ТУРЕЦЬКИХ ЛІНГВІСТІВ

У статті здійснено спробу опрацювання наявних теоретичних турецьких джерел про лінгвістичний феномен мовної гри, а також здійснено комплексний аналіз застосованих підходів до трактування цього лінгвістичного явища разом із оцінкою стану розробки його теорії.

Ключові слова: мовна гра, історія лінгвістики, лінгвофілософський підхід, експресивні засоби мовлення.

Уперше термін «мовна гра» виникає як одне з основних понять категорійного апарату аналітичної філософії і головним чином пов'язується з лінгвофілософськими вченнями відомого австрійського філософа Людвіга Вітгенштайна. Саме завдяки науковим позиціям, викладеним у виданій у 1953 році після смерті автора праці «Філософські дослідження», сучасна лінгвістика отримала нові напрями дослідження, розгляд яких залишається актуальним.

Теорія мовної гри вийшла за рамки об'єкта дослідження філософії мови та завдяки працям сучасних мовознавців, таких як Л.П. Амїрі, Т.О. Грідіна, О.А. Земська, М.В. Китайгородська, С.Ж. Нухов, Н.Н. Розанова, В.З. Санніков, О.П. Сквородніков, С.І. Сметаніна А.В. Усолкіна, була органічно імplementована у поле наукового інтересу вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Проте на противагу багатоглядним підходам, які були застосовані зазначеними вченими, турецькі лінгвісти продовжують розглядати феномен мовної гри в його оригінальному широкому значенні.

Мета статті – проаналізувати та дослідити наявні підходи до розгляду теорії мовної гри в турецькому академічному дискурсі. **Матеріалом** для аналізу слугують турецькомовні наукові джерела.

Відповідником терміна «мовна гра» в роботах учених Туреччини є поняття «dil oyunu». Незважаючи на те, що цей термін виступає об'єктом філософських, лінгвістичних, лінгвофілософських, соціолінгвістичних, культурологічних та інших видів наукових досліджень, турецькими науковцями не було розроблено чіткого розмежування поняття відповідно до конкретного аспекту його розгляду.

Основною проблемою також виступає відсутність фіксації цього поняття в сучасних турецьких лінгвістичних словниках та енциклопедіях. Такий стан розробки можна пояснити положенням про те, що «багатоплановість мовної гри ускладнює формулювання її несуперечливого та вичерпного визначення» [5, с. 551].

Аналізуючи феномен мовної гри у тій чи іншій науковій сфері діяльності, турецькі науковці зазвичай спираються на концепції і користуються термінологією, викладеною у першоджерелах, зокрема «Філософських дослідженнях» Л. Вітгенштайна. Цілком виправдано, що у дослідженнях філософії мови науковці щоразу повертаються до теорії гри. Як підкреслив турецький учений Айхан Дерекко: «Розмовляти певною мовою – це завжди виконувати якусь діяльність, що уподібнюється до гри» [8, с. 12] (тут і далі переклад – А. С.).

Аналіз наявних турецькомовних джерел, в яких досліджується теорія мовної гри, свідчить, що в них простежується однотипний принцип розгляду цього явища – застосування лінгвофілософського підходу. Серед великого пласту таких робіт можемо виділити статтю Мустафи Алтуна «Про мовні ігри і теорію...» («Dil Oyunları ve Teorisi Üzerine...»), в якій лінгвіст розмірковує про принципи співвіднесення мови теорії гри: «... Вітгенштайн у загальному розумінні ототожнює мову з грою у шахи, а слова з шаховими фігурами, що пересувають вперед» [7].

Цікавими, на наш погляд, є ті лінгвістичні дослідження, автори яких намагалися вийти за рамки застосування лінгвофілософського підходу. На жаль, кількість таких робіт є дуже малою, проте аналіз цих досліджень дозволить виявити лакуни у теоретичній базі мовної гри як об'єкта лінгвістичних досліджень у Туреччині. Далі детальніше розглянемо декотрі з них.

Так, автор статті «Медіа та мовні ігри: вплив телевізійних серіалів на повсякденну мовну комунікацію» («Medya ve Dil Oyunları: Gündelik Dil Pratiklerinde Televizyon Dizilerinin Etkisi») Айнур Кьосе, посилаючись на вихідну концепцію Вітгенштайна про те, що «значення слова є способом його уживання в мові» [1, с. 110], припускає, що «внаслідок надання словам різних нових значень, відмінних від їхніх словникових значень, у процесі мовних ігор в повсякденному житті можуть виникати нові погляди та форми життя» [10, с. 221]. Очевидно, що це судження виникає з наступного класичного трактування поняття мовної гри: «Термін «мовна гра» тут має підкреслити, що мовлення є частиною діяльності, способу життя» [1, с. 110].

У рамках практичної частини своєї роботи А. Кьосе проводить анкетування, за допомогою якого науковець визначає вплив мовної гри популярних місцевих телевізійних серіалів на повсякденну мовленнєву практику студентів-глядачів.

Таким чином, до обсягу поняття «мовної гри» авторка віднесла штучно створене персональне мовлення (мелодійне, поетичне, ритмічне) персонажів телесеріалів, якому властиве «функціонування у реальному щоденному вжитку та здатність до постійного перетворення» [10, с. 224]. Ця робота розглядає мовну гру в культурологічному та комунікативному аспектах. Культурологічний підхід утілений у дослідженні побутування мовних прийомів кінофольклору в реальному узусі окремих соціальних прошарків населення, а комунікативний – у дослідженні комунікативних функцій, які виконують прийоми мовної гри.

Проте більш важливими, на нашу думку, виявилися результати практичної частини, а саме – опитування, яке показало, що більшість учасників комунікативних актів використовують такі шаблонні мовні вирази для реалізації наступних цілей: для вираження антипатії або досягнення комічного ефекту. Втілення цих цілей у комунікативних стратегіях забезпечує реалізацію творчого характеру нестандартної поведінки мовця та надає більш експресивного забарвлення індивідуальному стилю мовлення. Тут варто зазначити, що поняття «мовна гра» на сучасному етапі лінгвістичних досліджень часто пов'язують із поняттям «комічного» (С.Ж. Нухов, В.З. Санніков, А.В. Усолкіна, І.В. Цикушева).

Наприклад, І.В. Цикушева, розглянувши мовну гру як «певну стратегію експресивізації мовлення», пропонує наступне визначення: «Мовна гра – свідоме та

цілеспрямоване маніпулювання експресивними ресурсами мовлення, обумовлене установкою на реалізацію комічного ефекту» [6, с. 170].

Однак, як зазначає О.П. Сквородніков, який у статті «Языковая игра» проаналізував розмаїття підходів до мовної гри, автори монографії «Русская разговорная речь» (О.А. Земська, М.В. Китайгородська, Н.Н. Розанова), окрім комізму, виділили й інші функції мовної гри, яка може використовуватися:

- а) як засіб реалізації емотивної (експресивної) функції мови;
- б) як засіб «пом'якшення» мовлення;
- в) для більш точної передачі думки, для образної і виразної передачі повідомлення;
- г) для імітації людини, чиї слова передає мовець або для наглядного відтворення ситуації мовлення (образотворча функція) [3, с. 799].

Неоднотайність серед лінгвістів у виділенні основних функцій та властивостей прийомів мовної гри знову ж таки вказує на складність та полізмістовність досліджуваного лінгвістичного феномену.

Дещо іншу ситуацію спостерігаємо в теорії перекладознавства, створеній турецькими науковцями. Термін «мовні ігри» широко застосовується турецькими перекладознавцями у дослідженнях, які присвячені розгляду проблеми пошуку еквівалента. Зазвичай до елементів мовних ігор вони відносять прислів'я, фразеологічні одиниці, ідіоматичні вирази, метафори, персоніфікацію, порівняння та інші художні тропи, які застосовує автор у канві художнього тексту.

На підтвердження цього положення виступає публікація турецького лінгвіста і перекладознавця Айше Уяник «Перекладацька еквівалентність мовних ігор у перекладі роману Патріка Сюзкінда «Запахи» турецькою мовою» («Patrick Süskind'in «Koku» Adlı Romanının Türkçe Çevirisinde Dil Oyunları Eşdeğerliği») [11]. У своїй праці автор застосовує компаративістський метод аналізу для оцінки успішності віднайдення еквівалентів елементів мовної гри у збереженні смислової цілісності оригінального твору при перекладі турецькою мовою.

Хоча у публікації досить ґрунтовно представлений аналіз проблеми перекладу мовних ігор, маємо зауважити, що зарахування до категорії мовних ігор різноманітних художніх тропів, які надають більшої виразності художнім творам, вказує на застосування окресленого раніше широкого підходу до феномену мовної гри. Знову ж таки, як зазначає В.З. Санніков, основним недоліком такого визначення є те, що «вся художня література підпадає під нього, оскільки немає автора, який не прагнув би до більшої мовної виразності» [4, с. 15].

Ототожнення мовної гри з художніми тропами піддає критиці й О.П. Сквородніков: «Поняття мовна гра і стилістичний прийом пересікаються у тому випадку, коли стилістичний прийом використовується в людичній (ігровій) функції – функції створення нестандартного дотепного висловлювання». Окрім того, науковець наполягає на чіткому розмежуванні понять «мовна гра», «гра слів» і «каламбур». У своїй теорії він ієрархічно розставив ці поняття від найширшого – мовної гри, до найвужчого – каламбуру. Таким чином, гру слів науковець розглядає як різновид мовної гри, а каламбур – різновид гри слів [3, с. 802].

Позитивне зрушення у розробці лінгвістичного підходу стосовно розгляду феномену мовної гри в турецькому мовознавстві пов'язане з появою наукової розвідки, автором якої є Олена Козан. У своїй монографії «Мова заголовків російських і турецьких газет: лінгвокультурологічний підхід» («Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili: Kültürdilbilimsel Yaklaşım») дослідниця вперше запропонувала використати лінгвістичні розробки теорії мовної гри на матеріалі заголовків турецьких газет [9].

Для позначення терміна «мовні ігри» було застосовано авторський турецький відповідник «sözcük oyunları» (дослівно «словесні ігри»). О. Козан підтримує традиції, які були започатковані російськими та українськими мовознавцями у лінгвістичній теорії мовних ігор.

Заявлений підхід перегукується з положенням, розробленим В.З. Санніковим, який протиставляє звичайні тропи незвичайним, а стосовно тлумачення поняття «мовна гра» науковець пропонує таку дефініцію: «Мовна гра – це певна мовна неправильність (або незвичайність), і що є дуже важливим, неправильність, усвідомлена і навмисно допущена особою, яка говорить (пише)» [4, с. 22].

Уперше для лінгвістичного опису мови турецьких заголовків було використано класифікацію прийомів мовних ігор відповідно до рівнів їх реалізації: фонетичні, графічні, морфологічні, словотвірні, а також у якості окремого виду мовних ігор – гру з прецедентними феноменами [2, с. 163]. Однак дослідження О. Козан лише частково розглядає феномен мовної гри як лінгвістичне явище, адже за основу у її роботі взято лінгвокультурологічний підхід.

Отже, проаналізувавши статті турецьких учених, пов'язані із феноменом мовної гри, можна зробити висновок, що, у той час як у сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві феномен мовної гри розглядають у вузькому – лінгвістичному значенні, розробка теорії досліджуваного об'єкта в сучасній турецькій лінгвістиці досі характеризується превалюванням широкого – лінгвофілософського підходу, а також відсутністю єдності у визначенні поняття «мовна гра» у якості суто лінгвістичного явища.

Беручи до уваги виявлені нами закономірності, теорія мовної гри у контексті турецького наукового дискурсу потребує більш комплексного розгляду, переосмислення ключових понять і розробки нових поглядів стосовно поставленої проблеми, адже концепція «мовної гри» як об'єкт лінгвістичного дослідження не повністю розкрила свій потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вітгенштайн Л.* Філософські дослідження / Л. Вітгенштайн // Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – 311 с. 2. *Козан О.* Языковая игра в заголовках турецких газет / О. Козан // Учен. записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь: ТНУ, 2011. – Т. 24(63), № 3. – С. 162–167 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/3782/82/2/0/0/>.
3. *Культура русской речи* : энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева и др. – М., 2003. – 840 с. 4. *Санников В.З.* Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 544 с.

5. *Николина Н.А., Агеева Е.А.* Языковая игра в структуре современного прозаического текста / Н.А. Николина, Е.А. Агеева // Русский язык сегодня: сб. статей. – М., 2000. – Вып. 1. – С. 551–553. 6. *Цикушева И.В.* Феномен языковой игры как объект лингвистического исследования / И. Цикушева // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – СПб., 2009. – №12 (90): Общественные и гуманитарные науки (философия, история, политология, искусствоведение, языкознание, литературоведение, экономика, право). – С. 169–171. 7. *Altun M.* Dil Oyunları ve Teorisi Üzerine... [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dilbilimi.net/diloyunlariveouunteorisi.pdf>. 8. *Dereko A.* Oyun kavramı [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dicle.edu.tr/Contents/c5d7064c-f86f-4bf3-b61b-d7626849dd6a.pdf>. 9. *Kozan O.* Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili: Kültürdilbilimsel Yaklaşım / Olena Kozan. – Ankara: Gazi Kitabevi, 2014. – 213 s. 10. *Köse A.* Medya ve Dil Oyunları: Gündelik Dil Pratiklerinde Televizyon Dizilerinin Etkisi / Aynur Köse // Milli Folklor, 2012. – S. 220-233. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docplayer.biz.tr/5212618-Medya-ve-dil-oyunlari-gundelik-dil-pratiklerinde-televizyon-dizilerinin-etkisi.html>. 11. *Uyanık A.* Patrick Süskind'in «Koku» Adlı Romanının Türkçe Çevirisinde Dil Oyunları Eşdeğerliği / Ayşe Uyanık // The Journal of Academic Social Science Studies, 2012. – Vol. 8. – P. 1219–1229 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.acarindex.com/the-journal-of-academic-social-science-studies-jasss/patrick-suskindinkoku-adli-romaninin-turkce-cevirisinde-dil-oyunlari-esdegerligi-24010#.WAUYaulX4W0>.

*Каленская А.С., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

ЯЗЫКОВАЯ ИГРА В ИССЛЕДОВАНИЯХ ТУРЕЦКИХ ЛИНГВИСТОВ

В статье осуществлена попытка обработки существующих турецких источников относительно лингвистического феномена языковой игры, а также проведен комплексный анализ примененных подходов к толкованию данного лингвистического явления вместе с оценкой состояния разработки его теории.

Ключевые слова: языковая игра, история лингвистики, лингвофилософский подход, экспрессивные средства речи.

*Kalenska A.S., PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

LANGUAGE GAME IN THE STUDIES OF TURKISH LINGUISTS

The article examines the existing Turkish sources regarding linguistic phenomenon of language game and provides a complex analysis of approaches applied in interpretations of this linguistic term along with evaluation of the development of its theory.

Keywords: language game, history of linguistics, linguistic and philosophical approach, expressive means of the language.